

Zamanın şefkati eksilmesin üzerinizden!

“Bütün büyük yapıtlar özel vakalardır.”

Walter Benjamin

“Zamanın vazgeçmediği” yazarlar vardır. Zaman durdukça onların doğum ve ölüm günleri, mutlaka içimizden birilerinin aklına gelir. **Mesela ben 13 Aralık gününü hep hatırlarım.** O gün yaklaştığında kendiliğinden gelir aklıma; **o gün Oğuz Atay’ın öldüğü gündür çünkü!** Bakın doğum günü o kadar belirgin değildir hafızamda, onu doğuran anaya babaya sonsuz şükran, benim gibi en az binlerce insan memnundur onlardan, ama **“hayatın”** onu çok erken bir yaşta elimizden almış olması çok büyük haksızlıktır, 13 Aralık onun için benim gözümde netameli bir gündür, hiç unutmam.

Yirminci yüzyılın büyük yazarlarından birisi olan **Elias Canetti** (biraz sonra Oğuz Atay’la ilişkisine geleceğim), yine yirminci yüzyılın büyük yazarlarından birisi olan **Herman Broch**’un 50. yaş günü için yaptığı konuşmada gerçek yazarı **“çağının tiryakisi”** olarak tanımlar, **“o çağın tutsağı ve en aşağılık kölesidir, her şeyiyle o çağın malıdır. Kopmaz bir zincirle bağlıdır çağına, “çağı tarafından tutuklanmıştır”** der. Demesine göre gerçek yazar **“çağının köpeğidir,”** hatta, **“ıslak burnunu”** her yere sokan iyi koku alan bir köpek... **Ve en önemlisi, “gözü hiç doymaz.”**

Canetti iyi yazarı **“çağına karşı çıkan”** kişi olarak da tanımlar, (bizimkiler **“çağından sorumlu derler”** aydına, geçiniz!) Ama çağının her şeyine, **“görünümüne, özgül kokusuna, yüzüne, yasına”** karşı çıkan... Bu karşı çıkışı yüksek sesle yapmalı yazar, onun **“donup kalmaya”** hakkı yoktur, **“yazgıya boyun eğemez.”** **“Küçük bir çocuk gibi tepinmeli, bağırmalıdır.”**

Oğuz Atay **“Tutunamayanlar”**’ı yazarken, okunur da keşfedilir diye bir yarışmaya sokarken, yarışma jürisinden birileri sadece okusun diye dostu **Cevat Çapan** nezdinde **“torpil”** ararken, sonra onu yayınlayacak bir **“babayiğit”** bakınırken, yayımlandıktan sonra birilerinin küçük bir kadir kıymet bildiren yazı yazmasını hasretle beklerken, böyle bir küçük

çocuk gibi “tepiniyordu” sanırım. Çağın hiç de merhametli davranmadığı kendi memleketi için getirdiklerinin farkına varan ilk romancılardan birisiydi; o yüzden “en sevecen göğüsten bile gelse, dünyadaki hiçbir süt” o çocuğun tepinmesini yatıştırmıyordu.

Ama şunu da biliyordu:

Kendini hiçbir zaman “çağının üstesinden gelip onu kendine bağımlı kılmakla yükümlü bir kahraman olarak” görmüyordu. İyi yazar “soluduğu havayı” yeterli bulmayan yazardır çünkü. Kendi soluğundan başka soluklar arar. Bir yığın soluk bir hava akımı mı oluşturur, o akım bir girdaba mı dönüşür, o girdap bir fırtınaya mı yol açar bilinmez, sanırım bu sonuçlarla ilgili değil onlar; sadece yanı başında kendi soluğuna benzer bir soluğun varlığını hissetmek, onun orada olduğunu bilek yeterlidir Oğuz Atay gibi yazarlar için.

Elias Canetti’nin adı sanı Türkiye’de duyulmamışken, varlığından kimse haberdar değilken Oğuz Atay’ın onu keşfetmiş olması, onu kendine yakın bulmuş olması, tek romanıyla Nobel ödülünü almış olan bu büyük yazarın bütün zamanların en muhteşem romanlarından birisi olarak kabul edilen “Körleşme”sinin Türkçeye çevrilmesini bu kadar çok istemiş olmasının sebebi sanırım yukarıda sözünü ettiğim “kendi soluğuna benzer bir soluğu” yanında istemiş olmasındadır. Yalnızdı çünkü, dışlanmıştı, kadri kıymeti bilinmiyordu, konaklarda doğmuş büyümüş, hayatında bir köylü kadının elinden tek tas ayran içmemiş bir yığın eleştirmen “köy edebiyatını” göklere çıkarmakla meşguldü o sırada, imamın gırtlığını sıkmış olan köy öğretmenleri bugün yarın devrim yapacaklardı çünkü.

İlk baskısı 1981 yılında Payel Yayınları tarafından yapılan Elias Canetti’nin “Körleşme’si, beş sene önce 2015 yılında Sel Yayınları tarafından yeniden basıldı.Canetti’nin bu muazzam romanının çevirmeni Ahmet Cemal romanı Türkçeye kazandırmanın tatlı hikayesini önsöz olarak yazdı kitaba.

Yetmişli yılların ikinci yarısında **Ahmet Cemal** Avusturya Kültür Ataşeliği’nde yarım gün çalışıyor. İşinin bir bölümü Kültür Ataşeliği’nin kitaplık bölümünü kapsadığı, dünya edebiyatını da bilen meraklı bir çevirmen olduğu halde mesela **Elias Canetti** diye bir yazarın

varlığından, “Körleşme” adlı tek romanıyla Nobel aldığından haberi yoktur henüz.

Oğuz Atay’la da hiç karşılaşmamış. Onu sadece “Tutunamayanlar” adlı romanından tanıyor. Gerisini şöyle anlatıyor Ahmet Cemal:

“Bir öğlen vakti bağlanan telefonda karşıma Oğuz Atay çıktı. Söze derhal ‘sen’ diyerek başladı: ‘Sen rakı içer misin?’ ‘Arada evet ...’ ‘Peki hiç şalgam suyu ile birlikte içtin mi?’ ‘Hayır.’ ‘Güzel. O halde bu akşamüstü saat altıda Atlas Sineması’nın girişinde ol. Seni bir yere götüreceğim.’

Dediği saatte buluştuk. ‘Bir yer’ dediği, Ağa Camii’nden sapınca gidilen, ‘kendin pişir kendin ye’ tipi bir meyhaneydi. O güne kadar meyhanenin böylesine de hiç gitmemiştim. Oturup etlerimizi seçtik. Daha doğrusu Oğuz Atay seçti. Benimle yıllardır tanışıyor muyuz gibi konuşuyordu. O güne kadar yaptığım çevirilerin neredeyse hepsini okumuştum. Bu arada şalgam suyu ile rakı da nefis gidiyordu. Bir ara çantasından Elias Canetti adlı bir yazarın ‘Auto-da-Fé’ başlıklı romanını çıkardı. Canetti’nin -sonradan benim ‘Körleşme’ diye Türkçeleştireceğim- ‘Die Blendung’unun İngilizce çevirisiydi.

‘Bu romanın aslı Almanca. Ben İngilizce çevirisini bir solukta okudum. Şimdi sen en kısa zamanda romanın Almancasını getiriyorsun. Müthiş bir yazar, romanı da öyle!’

Emir büyük yerdendi. Kitabın Almancası gerçekten en kısa zamanda, Avusturya Kültür Ataşesi Prof. Hans E. Kasper’in değerli yardımlarıyla geldi. Kitabı okuduktan sonra benim de soluğum kesildi ve çevirmeye başladım. Ama ne yazık ki ‘en kısa zamanda’ çeviremedim. Zaten hayatımda herhangi bir kitabı ‘zamanında’ veya ‘en kısa zamanda’ çevirebilmiş değilim. Sevgili Oğuz Atay, tanışmamızdan sonra dostluğumuz hiç kesilmediğinden ve tadını hiç unutamayacağım sohbetlerimiz onun evindeki sofralarda da sürdüğünden, romanın çevirisi üzerinde ciddiyetle çalıştığıma tanık oldu; hatta bazı pasajların Türkçesini de okudu ve çok beğendi. Ama çevirinin bittiğini göremedi. Onu 13 Aralık 1977 günü kaybettik.”

“Körleşme” Canetti’nin ilk kitabı ve tek romanıdır. O da Oğuz Atay gibi pozitif bilimler okumuş, bir kimyagerdir. Mevzu kafasında önce sekiz kitap olarak biçimlenmiş. Bağnaz bir dindar, kendini uzaya adayan bir teknisyen, bir koleksiyoncu, doğrunun peşinde koşan tutkulu biri, bir müsrif, bir ölüm düşmanı ve nihayet hayatında kitaplardan başka bir şey bulunmayan biri... Bunların aracılığıyla dünyaya, onu dışarıdan aydınlatacak sekiz ışık yakmaktır amacı. Bir hayli de yazar bu tipleri. 1930 baharında ani bir şey olur, “kendini yalnızca kitaplara adanmış olan tip” gözünde ansızın değer kazanır. Diğerlerini bir kenara bırakır, bir yıl boyunca “çilehaneye” kapatır kendini. Adım adım ilerler. Kendi kendine yazdığının gerek ona gerekse okura karşı acıma tanımayan, ödünsüz bir kitap olması gerektiğini telkin eder. Romanının sekizinci bölümünü bitirdiğinde eline Kafka’nın “Değişim”i geçer. Kendi başına yolunu bulmak istediği bir şeye bu kitapta erişir. Kimyagerliği de yardım eder. Laboratuarda geçirdiği dört yıl onu disipline sokmuştu. 1931 Ekim’inde romanı bitirir. Romanı oluşturan üç bölümü ayrı ayrı kara kumaşla ciltletir. Üç ağır cildi, kocaman bir paket olarak Thomas Mann’a yollar. “Yüksekten konuşmuştum” dediği bir de mektup yazar koca yazara. Ona kitabını göndererek onu “onurlandırdığını” sanır yeni yetme Canetti. Paketi açar açmaz okumaktan kendini alamayacaktı Thomas Mann! Ama bir süre sonra paket açılmamış halde geri gelir. Thomas Mann bunları okuyacak gücü kendisinde bulamamış, ondan özür diliyordu. “Bu yüz kızartıcı geri çevriliş karşısında tepkim, kitabı bir yana bırakıp bir daha elime almamak oldu.” Sonra tutumunu yumuşatır, bu kez onu yayınlayacak yayıncı arar, fakat bulamaz. Tam dört yıl boyunca kitabını yayınlamak için uğraşır. Başvurduğu her yayıncıdan olumsuz cevap alır. Aldığı her olumsuz cevap, “bu kitabın ilerde yaşayacağına olan” güvenini güçlendirir. 1935 yılında kitap çıkar çıkmaz Thomas Mann onu hemen okur ve ona bir mektup yazar. Mektup övgülerle doludur. “Bu mektup içimde karışık duygular uyandırdı ve ancak bu mektubu okuduktan sonradır ki, Thomas Mann’ın dört yıl önce kitabı geri gönderişinden duyduğum acının ne denli saçma olduğunu anladım,” der. (Elias Canetti, Sözcüklerin Bilinci, Sel Yayıncılık, s.176-189)

Otuz, otuz beş yıl sonra; teknik üniversite bitirmiş bir mühendis olan Oğuz Atay “Körleşme”yle, tıpkı Canetti’nin, Kafka’nın “Değişim”ine rastlaması gibi “Tutunamayanlar”ı yazarken mi karşılaştı

bilmiyoruz, bildiğimiz tek şey onun İngilizcesini okuduğu kitabı bir an önce başkalarının da okumasını çok istediğidir.

“Tutunamayanlar” ile “Körleşme” akraba romanlardır. Benzer kaderleri var. İkisinin de yazarı “edebiyatın dışından” geliyor. İkisinin de meselesi aynıdır. “Körleşme” Almanya’da edebiyatın, siyasetin kirli gölgesi altında kaybolmak üzere olduğu bir dönemde yazıldı. “Tutunamayanlar” da Türkiye’de öyle; yazıldığı sırada herkesin o kadar acelesi vardı ki, ölenlerin bile yasını tutmaya kimsenin vakti yoktu... “Körleşme”de Canetti, kitaplardan inşa edilmiş kendi “fildişi kulesine” çekilmiş “aymaz” bir aydının trajedisini anlatır, Oğuz Atay da “Tutunamayanlar”da, sele kapılmış bir yığın kütüğün trajedisini... O kütükler oradan oraya savrulur, tutunacakları hiçbir dal yoktur etrafta.

1960’ların sonunda, uzun bir süreden beri görüşmediği arkadaşı **Halit Refiğ**’le karşılaşır **Oğuz Atay** İstiklal Caddesi’nde, **Halit Bey** ne yaptığını sorar, roman yazdığını söyler mühendis **Oğuz Atay**. **“Ne yazıyorsun Oğuzcuğum?”** sorusuna da **“Bizleri yazıyorum”** cevabını verir.

Bir gece elinde, **Canetti**’nin **Thomas Mann**’a gönderdiği paket kadar büyük **“teksir edilmiş bir kitapla”** **Cevat Çapan**’ın evine gider **Oğuz Atay**. **“Ben bir roman yazdım,”** der. **“Bu romanı TRT yarışmasına gönderdim. Orada jüri üyelerini sen tanıyorsun, tek ricam romanı okumaları. Jüri üyeleri genellikle kitapları okumazlar. Senden ricam bunu okumalarını sağlaman.”**

Oğuz Atay gittikten sonra, **“hele mühendis arkadaşım ne yazmış”** diye okumaya başlar **Cevat Çapan** **Thomas Mann**’ın tersine. **“Neredeyse bir solukta, o koca kitabı hemen hemen hiç ara vermeden bitirdim,”** der. Şaşırır, afallar, müthiştir, tanıdığı herkes vardır romanda. **Roman yarışmada birçok romanla birlikte “başarı ödülünü”** kazanır. Herkes adamımı kayırayım derken böyle bir sürü başarı ödülü vermek zorunda kalmış jüri. Yayınlamak için yayıncı arayışı başlar, tıpkı **“Körleşme”** gibi her yerden ret cevabı alır. **Kimisi okunmayacak kadar “kalın” bulur, kimisi okuduğu halde anlamaz, hatta bir yayıncı Cevat Çapan’a, “Arkadaşınız ruh hastası mı?”** bile der. Sonunda **Hayati Asilyazıcı,**

bütün cesaretini toplayarak, iki cilt halinde **Sinan Yayınları** arasında **“Tutunamayanlar”ı basar.**

Tam bir **“suskunlukla”** karşılaşır **“Tutunamayanlar”**. O sıralarda Amerika’da bulunan arkadaşı **Halit Refiğ’e** hissettiklerini yazdığı bir mektupta şöyle dile getirir **Oğuz Atay:**

“Herkesten öyle düşmanlık görüyorum ki Halitciğim, sadece güler yüz, tatlı söz bile bazen beni sevindiriyor. Ayrıca ben ne bir partinin adamıyım ne ilericilerin savunacağı bir güç sayılırım. Senin deyimimle tam bir ‘sahipsizim.’

O sırada beyninde ur çıkmıştır ve ona göre bu ura sebep bu **‘sahipsizlik’**tir.

“Zamanın vazgeçmediği” yazarlar vardır, kimse sahip çıkmasa da zaman korur onları. Tıpkı **Elias Canetti’yi**, tıpkı **Oğuz Atay’ı** koruyup kolladığı, üzerlerinden şefkatini eksiltmediği gibi.

Muhsin Kızılkaya

Aralık 2020